

סימן ט'

נהג הסעות שביטל הזמנה

המקרה: לראובן הייתה שמחה משפחתית בעיר צפת והוא גר בבאר שבע. לכן הוא הזמין רכב של עשרה מקומות, בשביל משפחתו ברוכת הילדים, בכדי שיסיע אותו מב"ש לצפת ובחזרה. הם סיכמו ביניהם שהסכום עבור הנסיעה יהיה 500 ₪, וקבעו שהנהג יגיע בשעה 16:00 לבית המשפחה. הגיעה השעה והנהג לא מגיע. אבי המשפחה מתקשר אליו, ואומר לו הנהג כי האי לישנא: תשמע, אני לא מגיע, לקחתי נסיעה אחרת, ואני כבר באמצע הדרך לצפון... האב ההמום ניסה להשיג נהג אחר, אך לא הצליח בזמן כה קצר, ולבסוף הוא נאלץ לשכור שלוש מוניות קטנות ולשלם תמורת הנסיעה בכל אחת מהם 400 ₪. נמצא שביטול הנסיעה של הנהג גרם למשפחה נזק של 700 ₪, כי הם שילמו 1200 ₪ על שלוש המוניות במקום 500 ₪ על רכב אחד.

השאלה: האם הנהג צריך לפצות את המשפחה, ואם כן – בכמה?

א. חזרת פועל

תשובה: הגמרא במסכת בבא מציעא (ע"ז ע"א) אומרת: ש"פועל יכול לחזור בו אפילו בחצי היום", וזאת מכיוון שכתוב בתורה "פִּי לִי בְּנִי יִשְׁרָאֵל עֲבָדִים עֲבָדִי הֵם" (ויקרא כה, נה) ודרשו חכמים: "עבדי הם", ולא עבדים לעבדים", ולכן כל פועל יכול להתחרט כדי שלא יהיה מצב שהוא משתעבד לבשר ודם.

אמנם, זהו דווקא כשלא ייגרם נזק למעסיק כתוצאה מהחרטה של הפועל.

על מקרה של גרימת נזק למעסיק, אומרת המשנה (שם ע"ה ע"ב): "השוכר את החמר ואת הקדר להביא פרייפרין (עצים יפים) וחלילין לכלה או למת, ופועלים להעלות פשתנו מן המשרה (מים ששורים בהם פשתן לנקותו) וכל דבר האבד, וחזרו בהן, מקום שאין שם אדם שוכר עליהן או מטען".

כלומר, אדם שכר פועל והפועל חזר בו, וכתוצאה מכך נגרם נזק למעסיק, אם יש לו אפשרות למצוא פועל אחר שיעשה את העבודה אין לו רשות לתבוע את הפועל. אך

אם אינו מוצא מישהו אחר ("מקום שאין שם אדם" – רש"י) פוסקת המשנה: "שוכר עליהן או מטען".

ב. הטעיית הפועלים

מה הפירוש "מטען"? מבאר השו"ע (סי' של"ג סו"ס ה'): "אומר להם סלע קצצתי לכם בואו וטלו ושתיים". לדוגמה: אדם שכר פועל לעשות לו יציקת בטון, ויש צורך להרטיב את הבטון כדי שלא ייהרס, והפועל עוזב את העבודה באמצע. יכול המעסיק לומר לו: אוסיף לך משכורת אם תישאר לעבוד, ובסוף העבודה ישלם את מה שהבטיח לו מלכתחילה. חז"ל התירו למעסיק לשקר, כדי למנוע מעצמו את הנזק שהפועל גרם לו.

אמנם, במקום אחר בגמרא משמע שאסור לשקר גם כדי למנוע מעצמך נזק.

הגמרא במסכת בבא בתרא (ל"ב ע"ב) מספרת על אדם שגר בבית מסוים, ובא אליו חברו ואמר לו מה אתה עושה בבית זה הרי הוא שלי, עונה לו הדייר קניתי אותו ממך. אומר לו התובע אתה שקרן תביא הוכחה, הלך הדייר הביא שטר שחתומים עליו שני עדים, ובו נאמר שהוא באמת קנה את הבית מהתובע. באים לבית הדין, וטוען התובע השטר הזה מזויף. בא הדייר ולוחש בשקט לרבה הדיין אכן השטר הזה מזויף, בצורה שלא תוכלו לעלות עליו, אך זייפתי אותו כי היה לי שטר אמתי והוא נאבד לי ולא רציתי להפסיד.

נחלקו אמוראים מה הדין. רבה פסק שהדייר נאמן, כי יש לנו הוכחה (מיגו) שהוא דובר אמת, מכך שהוא הודה שהשטר מזויף. אך רב יוסף טען, שסוף סוף אי אפשר לזכות אותו מכוח שטר מזויף. וביאר רבינו יונה, שנחלקו רבה ורב יוסף מי מוגדר כמוחזק בבית. רבה סובר שהדייר מוגדר כמוחזק, כיון שכעת הוא דר בבית ולכן מועיל לו מיגו כדי להחזיק בבית. אך רב יוסף תופס שהתובע הוא המוחזק כי הוא הבעלים הראשונים ('מרא קמא') ולכן אין המיגו של הדייר מועיל כדי להוציא מחזקת התובע.

אמנם, כתב הרשב"א בתשובה, שגם לפי דברי רבה שהדייר יצא זכאי בדין, אסור היה לו לזייף את השטר אע"פ שייגרם לו נזק אם לא יעשה זאת.

ונשאלת השאלה, מה החילוק בין פועל שחוזר בו שמותר לבעל הבית לשקר לו, לבין הדייר שאסור לו לזייף את השטר?

התשובה היא, שישנו הבדל בין שקר בבית הדין לבין שקר מחוצה לו. שקר בין כותלי בית הדין, לפני הדיינים, הוא שקר חמור ביותר שלא הותר בשום מצב. ישנם ראשונים הסוברים שאיסור התורה 'מדבר שקר תרחק' נאמר רק בין כותלי בית הדין, ולכן כתב הרשב"א שאסור היה לדייר להציג שטר מזויף לפני בית הדין.

עכ"פ במקרה שלנו יוצא לפי מה שנתבאר, שאם הנהג היה אומר למשפחה שקיבל עבודה זהה ב-800 ₪, הייתה המשפחה יכולה להבטיח לו 1000 ₪ ולבסוף להביא לו רק 500 ₪, כמו שאומרת המשנה שיכול להטעות את הפועל. אך המקרה הוא שהנהג כבר נסע והמשפחה אינה יכולה להטעות אותו.

ג. 'שוכר עליהן'

כאן צריך לעבור לאפשרות השנייה.

'שוכר עליהן'. אומרת הגמרא (ב"מ ע"ח ע"א): "עד כמה? עד כדי שכרן". ומבאר רש"י, שאם אדם סיכם עם פועל על 300 ₪ עבור יום עבודה, ולאחר חצי יום, שמגיע לו 150 ₪, הפועל התחרט, יכול המעסיק לתת לפועל שיגמור את העבודה 300 ₪ על חצי יום, כלומר לתת לו את כל הכסף שהגיע לפועל הראשון שחזר בו. יוצא מדברי רש"י, שכל האפשרות של 'שוכר עליהן' היא רק כשיש למעסיק כסף של הפועל המתחרט, ובו הוא משתמש כדי לשלם לפועל השני, אך אם כבר שילם לפועל המתחרט, או שהוא כלל לא התחיל לעבוד, אין למעסיק אפשרות להשתמש בדין 'שוכר עליהן'. טעמו של רש"י הוא שהנזק שגרם הפועל למעסיק נעשה בצורה של גרמא, והרי 'גרמא בניזקין פטור' (ב"ב כ"ב ע"ב).

אמנם שאר הראשונים, הרא"ש, הרמב"ם והסמ"ג והטור (הובאו דבריהם בסמ"ע ובש"ך סימן של"ג) פירשו שיכול להבטיח לפועל השני כגובה הסכום שהבטיח לראשון. כלומר, אם שכר את הפועל ב-300 ₪ יכול להוסיף לפועל השני 300 ₪ ולתבוע אותם מהפועל הראשון. אע"פ שהפועל המתחרט לא התחיל כלל לעבוד, יכול לתבוע אותו בבית דין עד גובה הסכום שסיכם עמו.

דעה שלישית היא דעת המהר"ם מרוטנבורג (מובאת בספר קצות החושן), הסובר שכל מה שהמשנה אומרת 'שוכר עליהן' זה דווקא כשהתחיל הפועל במלאכה, שאז חל הקניין, אך אם היה ביניהם רק סיכום דברים אין על הפועל שום חיוב.

נמצא שבמקרה שלנו, לפי דעת רש"י והמהר"ם מרוטנבורג אין למשפחה אפשרות לתבוע בבית דין את הנהג. לפי רש"י כי אין להם כסף שלו אצלם, ולפי המהר"ם כי הוא לא התחיל במלאכה. אך לפי דעת שאר הראשונים המשפחה יכולה לתבוע מהנהג את אותו סכום שסיכם עמו. כלומר 500 ₪.

והנה, בדרך כלל אנו פוסקים, שכאשר ישנה מחלוקת הפוסקים אין להוציא מידי המוחזק, אך כאן כל האחרונים דחו את שיטת רש"י והמהר"ם, ולכן ניתן להוציא כסף מידי הנהג, אע"פ שלדעת רש"י והמהר"ם הוא פטור.

ד. "באת הבילה לידו"

אמנם ישנו דין נוסף. הגמרא מביאה ברייתא שאומרת שיכול לשכור על הפועל "עד ארבעים וחמישים זוז". ומבאר הגמרא שהברייתא מדברת "כשבאת הבילה לידו" – כלומר, שהפועל השאיר כלי עבודה בביתו של בעל הבית, ואז יכול בעל הבית למכור אותם כדי לשלם לפועל השני. וכתב הש"ך, שלא רק כלי עבודה, אלא הוא הדין בכל חפץ, או כסף, שיש לפועל אצל בעל הבית – שיכול הוא להשתמש בו על מנת לשלם לפועל השני.

ה. סיכום

אם יש באפשרותה של המשפחה לומר לנהג: תגיע, ונשלם לך כפול – יכולה לעשות כך, ולשלם לו בסוף את הסכום שקבעו בהתחלה ("מטען"). אם אין אפשרות כזו, יכולה המשפחה לתבוע ממנו בבית דין לשלם לה 500 ₪, כפי מה שסיכמו עמו. ואם יש להם כסף שלו, כגון שעשה להם עבודה ועדיין לא שילמו לו, יכולים לקחת מהכסף את כל ההפסד שגרם להם, דהיינו 700 ₪.